

❁ שמואל הקטן ❁

תיקן ברכת המינים על פי כוונת מאמרו

(ד' י"ט) **שמואל הקטן אומר: בנפול אויבך אל תשמח ובכשלו אל יגל לבך, פן יראה ה' ורע בעיניו והשיב מעליו אפו.**

המפרשים כולם כאחד הקשו, הלא דברי שמואל הקטן הם מקרא מלא בספר משלי (כ"ד י"ז), ומה בא שמואל הקטן להשמיענו בזה?

בפירוש רבינו יונה ביאר כך:

שמואל הקטן היה רגיל לומר פסוק זה מפני שהוא דבר הצריך ובני אדם נכשלים בו, כי גם בהיות האויב רשע אין לשמוח ברעתו בלתי מפני ה' לבדו. רצונו לומר, כי גם הצדיק לא ישמח במפלת הרשעים, אך אם כוונת שמחתו היא מפני שיש במפלתו כבוד שמים ולא מפני שנאתו אותו, וכל שכן מי שמעשיו מקולקלין כמותו אם יגל לבו בהיכשלו רעתו רבה, ולמה הוא שמח והנה הוא כמותו. ועל כל זה נאמר "בנפול אויבך אל תשמח", ולזה היה מתכוין שמואל הקטן לאומרו תדיר.

עוד הביא **בפירוש רבינו יונה**, שיש גורסים במשנתנו המשך הפסוק [כמו הגירסא שהבאנו], ודייקו בלשון הפסוק ש'חרון אפו' לא נאמר אלא 'אפו' - מלמד שמוחלים לו על כל עוונותיו. ועתה לפי זה השמיענו שמואל חידוש גדול, שרוצה לומר כי יראה ה' שזה שמח בנפול אויבו, אזי ימחול לאויב ויקים אותו - והוא עונש לזה ששמח במפלת האויב.

וב**מחזור ויטרי** פירש, שהפסוק הזה אינו מדבר אלא בשני בני אדם ששונאים זה את זה בעסק העולם, ושמואל אמרו כנגד שני תלמידי חכמים שנתרוצצו זה עם זה בדבר הלכה, שלא ישמח למפלתו ולא ישתדל לראותו. אבל לכאורה חילוק זה עיקרו חסר מן הספר, דהלא במשנתנו מובא רק הפסוק מספר משלי בלי שום ביאור והוספה. ואכן כן העיר בספר **תולדות שמשון**, שאחרי שהביא כמה פירושים בדברי שמואל הקטן שלכאורה רק אמר פסוק שלם מספר משלי, כתב וז"ל: וה**מדרש שמואל** טרח עצמו להיות מזקק ומטהר כסף בחילוק ענינים, שהפסוק מיירי בגידון אחד ושמואל מיירי בגידון אחר, וגם זה אינו כסף צרוף מזוקק שבעתים, שהרי הפסוק סתם קאמר וכל הענינים כלולים בו, וכל הפירושים שנעשה על התנא ראויים הם בלאו הכי על הפסוק, עכ"ל.

כדי לבאר את הענין יותר, וכן את הקשר של הפסוק לשמואל הקטן, יש להביא כמה דברים אודותיו:

במסכת סנהדרין (יא.) מסופר, שפעם אחת היו חכמים מסובים בעליה ביבנה ושמעו בת קול מן השמים שאמרה, שיש ביניהם אחד שראוי שתשרה עליו שכינה אלא שאין דורו ראוי לכך, ונתנו חכמים עיניהם בשמואל הקטן. וכעין זה מובא בירושלמי (סוף מסכת סוטה). ועוד אמרו בירושלמי (סוטה פ"ט ה"ג): "ולמה נקרא שמו שמואל הקטן, לפי שהיה מקטין עצמו, ויש אומרים לפי שמעט היה קטן משמואל הרמתי, וכשמת אמרו עליו הוי חסיד הוי עניו" וכו'.

במסכת ברכות (כח:) איתא: "תנו רבנן, שמעון הפקולי הסדיר שמונה עשרה ברכות לפני רבן גמליאל על הסדר ביבנה. אמר להם רבן גמליאל: חכמים, כלום יש אדם שיודע לתקן ברכת המינים? ירד שמואל הקטן ותקנה".

ולכאורה צריך ביאור, למה היה כל כך קשה למצוא אדם שיודע לתקן ברכת המינים, ומה היתה מעלתו של שמואל הקטן דווקא?

כמה ביאורים נאמרו בזה:

בספר **בן יהודע** מבאר, שמכיון שבזמנו נתרבו המינים, לכן ראה רבן גמליאל בעת ההיא לתקן ברכה נגד השפעתם. אך לעבודה זו צריך שיהיה המתקן חכם גדול ובעל רוח הקודש, שכוחו כמו אנשי כנסת הגדולה לתקן דברים מתוקנים וטובים שיהיו גנוזים בהם סודות השייכים לענין זה כדי שיעשו פרי למעלה, כמו נוסח שאר ברכות של שמונה עשרה שכולם ברוח הקודש נתקנו. ואז ירד הארי הגדול, הוא החכם הנורא שמואל הקטן, ותקנה ברוח הקודש אשר הופיע עליו הקדוש ברוך הוא, ובאמת היה ראוי לכך, כמו שהבאנו לעיל מה ששמעו החכמים ביבנה את הבת-קול שהיה ראוי שתשרה עליו שכינה.

ועל פי הנ"ל ביאר בספר **תולדות שמשון**, שתיקנו ברכת המינים לפי שאז בסוף בית שני נתרבו הרשעים ואחיזת הקליפות, ואנו מתפללים שיכרתו הרשעים מליאחז שם, וזהו "ולמלשינים אל תהי תקוה", וכנגד זה אנו מתפללים בראש השנה "ותקוה טובה לדורשיך". ומעתה נתיירא שמואל הקטן פן ילמדו העולם לקלל אויביהם הרשעים, אחרי כי יראו ששמואל הקטן עם רבן גמליאל ובית דינו תיקנו ברכה זו שיש בה קללה לרשעים מה שלא היה כן מעולם. משום הכי היה רגיל פסוק זה בפיו, כדי להודיע לבני אדם שאין ללמוד מברכה זו, לפי שזאת הברכה נתקנה על נפילת הטומאה בכללותה ועל חלישות כוחה, ועניינה סוד הוא ליראיו.

וכעין זה פירש בספר **ברוך שאמר**, שאפשר לומר ששמואל הקטן היה רגיל לומר פסוק זה, וכוונתו בזה כי אע"פ שמבקשים על מפלתם של הרשעים, בכל זאת אין לשמוח על כך, יען כי יותר טוב היה לו חזרו בתשובה ועזבו דרכם הרעה, וכעין מה שאמרו במסכת ברכות (י:). על הפסוק (תהלים ק"ד ל"ה) "יתמו חטאים מן הארץ" - יתמו חוטאים לא נאמר, כי אם יתמו חטאים, וממילא שוב לא יהיו חוטאים.

בספר **לקוטי בתר לקוטי** הביא בשם הג"ר משה דוב בער ריבקין זצ"ל (ראש ישיבה במתיבתא תורה ודעת) לבאר את הענין גם על פי ענין ברכת המינים שנתקנה על ידי שמואל הקטן, אבל באופן אחר קצת. והוא, שהטעם שדאג רבן גמליאל ביחוד על ברכה זו למצוא איש הראוי לתקן את נוסחתה, הוא, כי באמת קשה היה לחכמים לתקן נוסח של ברכה זו, יען כי שיטת חכמינו היא שיתמו חטאים ולא חוטאים. ואף את הצדוקים אשר הרעו להם במידה מרובה, לא צרו חז"ל לקללם שיאבדו, אלא רק רשעתם רצו שתבוטל. ולכן לא מצא רבן גמליאל איש מכושר לתקן ברכה כזו, היינו שתהא הברכה מתוקנת מלב רחוק מן שנאה עצמית לצדוקים וכוונתה תהיה רק על רשעת הצדוקים שתאבד, כי כל אחד מן החכמים ירא היה אולי תתערב בברכתו גם נטיה עצמית כנגד הצדוקים שונאיהם. ורק שמואל הקטן אשר היה מרגלא בפומיה הפסוק דנפול אויבך אל תשמח, רק הוא היה יכול לתקן ברכה כזו שתהיה נטויה אך ורק נגד רשעותם של הצדוקים בלי נטיה עצמית. [וכע"ז כתב גם בספר **הידות אהרן**].

והחילוק בין שני הביאורים הנ"ל הוא, שלפי הביאור הראשון היה רגיל שמואל הקטן לאמור פסוק זה לאחר שהתקין ברכת המינים, מה שאין כן לביאור השני היה מרגלא בפומיה כבר מקודם ומכוח זה היה דווקא הוא הראוי לתקן ברכת המינים.

❖ רבי מתיא בן חרש ❖

במגוריו ברומי הקדים שלום אף לגוי, והעדיף לחזור
לארץ ישראל למרות מעמדו הרם ברומי

(ד' ט"ו) רבי מתיא בן חרש אומר: הוי מקדים בשלום כל אדם,
והוי זנב לאריות, ואל תהי ראש לשועלים.

בספר מחקרי אבות פירש וז"ל:

הוא חי בימי הרדיפות בארץ ישראל בימי אדריאנוס קיסר, ובשביל זה עזב את
ארץ ישראל והלך לחוץ לארץ. ומסופר בספרי (פרשת ראה), שאחר עברו את הגבול
זלגו עיניו דמעות והיה קשה לו לעזוב את ארץ ישראל, ואמר שקולה ישיבת ארץ
ישראל כנגד כל המצוות, וקבע מושבו ברומי (סנהדרין ל"ב) ונהג שם ישיבה עם
תלמידים (מעילה י"ז), ובהיותו ברומי עיר מלאה כותים ונפגש עמם תמיד, למד
להקדים שלום לכל אדם, ודייק 'כל אדם' ואפילו כותי, כמו שאמרו (ברכות י"ז) אמרו
עליו על רבן יוחנן בן זכאי שהיה מקדים שלום לכל אדם ואפילו לכותי בשוק.

ואע"פ שהיה הראש ברומי, התלמיד חכם היותר גדול והיו לו תלמידים הרבה,
היה מתגעגע אל ארץ ישראל מקום התורה ומושב האריות שבחבורה. ועל כן אמר
מוטב להיות זנב לאריות, פירוש לדור במקום אריות בתורה וזהו בארץ ישראל,
אף על פי שאהיה רק הזנב, פירוש הקטן, מלדור ברומי ולהיות הראש לשועלים.
עכ"ל.

ויש להוסיף, שמימרתו של רבי מתיא בן חרש באה תיכף אחרי מימרתו של
רבי נהוראי, שהוא רבי אלעזר בן ערך. כי רבי מתיא בן חרש בא להדגיש שלא
לנהוג כטעותו של ר"א בן ערך אשר הלך בעצת אשתו שלא הצטרף לאריות
ולהמנע מללכת למקומם של שאר החכמים, אלא הוא נשאר בדיומסית, ותוצאה
מכך ירד ממדריגתו.

